

Marek KULESZA
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Zrównoważony rozwój z perspektywy historycznej

1. Narodziny idei trwałego rozwoju

Między 1300 a 1350 rokiem rozwój rolnictwa i wykorzystanie drewna w ówczesnej Europie osiągnęły swoje apogeum. Doprowadziło to prawie do całkowitego wylesienia. Zniszczenie ekosystemu spowodowało niewyobrażalne straty. Bez lasów nie było drewna do ogrzewania, gotowania, budowy domów i sporządzania narzędzi. Zniknęła baza pokarmowa dla zwierzyny, zniknął też nawóz używany do użytkowania pól. Wylesienie spowodowało erozję gleby, powódzie, obniżenie poziomu wód gruntowych. W Europie wystąpił wielki głód między 1309 a 1321 rokiem, a po nim plaga Czarnej Śmierci, która między 1348 a 1351 rokiem przetrzebiła populację Europy Środkowej o jedną trzecią (por. [1]). Współcześni upatrywali przyczyn tych tragedii nie tylko w ingerencji Bożej. Lokalne księstwa, państwa miasta, zaczęły przeprowadzać na szeroką skalę zalesianie, tworząc lokalne prawo zezwalające na wycinanie tyłu drzew, ile zostanie zasadzone, by przyszłe generacje mogły z nich korzystać. Rodziła się w ten sposób idea trwałego i zrównoważonego rozwoju. W okresie Oświecenia wystąpił kolejny kryzys ekologiczny spowodowany wylesieniem, będącym efektem wielkiego i wciąż rosnącego popytu na drewno, które było potrzebne do kopalń, stoczni, budownictwa, przetwórstwa i gospodarstw domowych. Około 1650 roku niedobory drewna zaczęły paraliżować gospodarki krajów europejskich. Niemiecki inżynier i badacz lasów Hans Carl von Carlowitz, urodzony w 1645 roku we Freibergu w Saksonii, podróżował po Europie w latach 1665–1669. We wszystkich odwiedzanych krajach obserwował problemy rodzące się z powodu niedoboru drewna. Przez następne 40 lat Carlowitz administrował kopalniami srebra w Saksonii. W 1714 roku, u schyłku swojego życia, opublikował książkę, w której podsumował swoje zawodowe i życiowe doświadczenie. Książka była zatytułowana *Sylvicultura oeconomica oder Naturmassige Anweisung zur Wilden Baum-Zucht*. Autor opisał w niej, jak należy prowadzić gospodarkę leśną,

by była ona ciągła, trwała i zrównoważona. Dla określenia tego procesu użył niemieckiego terminu *Nachhaltigkeit* (por. [1]). Na początku XIX wieku idea zrównoważonego rozwoju była powszechnie akceptowana jako synonim dobrej praktyki leśnej. Zasada, że wolno ścinać tyle drzew, ile może odrosnąć, aby nie zabrakło drewna dla potomnych, a jego dostępność nie powinna się trwale zmniejszać, miała swoich zwolenników wśród naukowców zajmujących się naukami leśnymi w Niemczech, Austro-Węgrach, Szwajcarii, Francji, Rosji, Skandynawii, Wielkiej Brytanii, a także w ich koloniach. Również w Stanach Zjednoczonych działali propagatorzy tego ekologicznego pojęcia. Chociaż niemieckie słowo *Nachhaltigkeit* było zrozumiałe za granicą, potrzebne było jego poprawne tłumaczenie. Dyrektor Francuskiej Akademii Leśnej w Nancy, profesor Adolphe Parade, przetłumaczył w 1837 r. *Nachhaltigkeit* na *production soutenu*. Francuskie słowo *soutenu* ma łacińskie korzenie *sustinere* (zachowywać). Angielskie słowo *sustainable* także obejmuje te znaczenia i jest równoważne francuskiemu słowu (por. [1]). Wkrótce też idea *sustainability management* zaczęła być popularna także wśród ekonomistów, urbanistów i teoretyków rozwoju.

Słowo rozwój trafiło do języka angielskiego około 1750 r., gdy zostało zastosowane do opisanie zmian i postępu niemal w każdej formie działalności ludzkiej, przedsiębiorstw i instytucjonalnej. Słowniki Oxford i Webster definiują *development* jako „stopniowe rozwijanie”, sugerując, że słowo pochodzi z łaciny (*de* i *volutus*), znacząc *to unveil*, tj. odsłaniać, odkrywać, wyjawiać (por. [2]).

2. Krystalizowanie się zrębów współpracy międzynarodowej

14 sierpnia 1941 roku, na pokładzie pancernika HMS „Prince of Wales”, zakotwiczonego u wybrzeży Nowej Funlandii na Oceanie Atlantyckim, prezydent USA Franklin D. Roosevelt i brytyjski premier Winston Churchill podpisali ośmiopunktową deklarację, Kartę Atlantycką (Atlantic Charter), określającą cele wojenne obu państw oraz zasady powojennych stosunków międzynarodowych. 1 stycznia 1942 roku przedstawiciele 26 państw podpisali w Waszyngtonie Deklarację Waszyngtońską, w której zobowiązywali się do walki z państwami faszystowskimi. W dokumencie tym pojawiło się sformułowanie Narody Zjednoczone, zaproponowane przez Franklina D. Roosevelta. Prezydent Stanów Zjednoczonych był pomysłodawcą powołania organizacji, która po wojnie miałaby zapewnić pokój, bezpieczeństwo i współpracę międzynarodową oraz przestrzeganie praw człowieka. W dniach 8–10 października 1944 roku przedstawiciele Wielkiej Brytanii, USA, Francji, Chin i ZSRR opracowali w Waszyngtonie zręby powstającej organizacji, którą nazwano Organizacją Narodów Zjednoczonych. Na 25 kwietnia 1945 roku zwołano pierwszą konferencję ONZ w San Francisco, w której uczestniczyło 50 państw. Po długotrwałych negocjacjach, 26 czerwca przedstawiciele państw członkowskich podpisali Kartę Narodów

Zjednoczonych. Organizacja Narodów Zjednoczonych powstała 24 października 1945 roku, kiedy postanowienia konferencji ratyfikowały Chiny, Francja, ZSRR, Wielka Brytania i USA oraz większość pozostałych państw członkowskich. W preambule Karty zapisano: „My, Ludy Narodów Zjednoczonych, zdecydowane uchronić przyszłe pokolenia od klęski wojny, która dwukrotnie za naszego życia wyrządziła ludzkości niewypowiedziane cierpienia, przywrócić wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki, równość praw mężczyzn i kobiet oraz narodów wielkich i małych, stworzyć warunki, umożliwiające utrzymanie sprawiedliwości i poszanowanie zobowiązań wynikających z umów międzynarodowych i innych źródeł prawa międzynarodowego, popierać postęp społeczny i poprawę warunków życia w większej wolności” (por. [31]). Na Uniwersytecie Harvarda 5 czerwca 1947 roku sekretarz stanu USA George Marshall ogłasza ideę wspieranego przez USA Europejskiego programu odbudowy ze zniszczeń wojennych. Pomoc ta zostaje potem nazwana planem Marshalla. Odbiorcy pomocy w ramach planu Marshalla powołują 16 kwietnia 1948 roku Organisation for European Economic Co-operation (OEEC). W Stanach Zjednoczonych powstaje Economic Cooperation Agency (ECA), która w latach 1948–1951 zarządza European Recovery Programme (ERP). W 1949 r. Prezydent Truman w przemówieniu inauguracyjnym jego drugą prezydenturę w punkcie czwartym mówi o potrzebie przygotowania programu wykorzystującego postęp naukowy i rozwój przemysłowy USA dla poprawy i rozwoju obszarów gospodarczo zacofanych (por. [3]). Uchwała The Act of International Development, przyjęta przez Kongres w 1950 roku, pozwoliła na uruchomienie tego programu. Na pierwszy rok jego działalności Stany Zjednoczone przeznaczyły 34,5 mln dolarów (por. [4]).

Pod koniec lat czterdziestych termin rozwój stał się popularny ze względu na odbudowę zniszczeń wojennych w Europie, Azji i na Bliskim Wschodzie. Dawne kolonie zaczęły uzyskiwać niepodległość. Na arenie międzynarodowej pojawiały się więc nowe państwa, nazywane przez zachodnich strategów Trzecim Światem (w czasach zimnej wojny podzielono naszą planetę na Pierwszy Świat – demokratyczne kraje uprzemysłowione, Drugi Świat – komunistyczne kraje uprzemysłowione i Trzeci Świat – kraje rozwijające się). Rozwój gospodarczy i społeczny tych państw był opóźniony. Wkrótce zaznaczył się wyraźny podział na bogate kraje Północy i biedne kraje Południa. W czasie zimnej wojny Stany Zjednoczone musiały odpowiedzieć na komunistyczne wyzwanie w Trzecim Świecie, które obiecywało, że komunizm przyniesie ze sobą nowy standard życia. Walt Rostow, prominentny urzędnik rządowy i ekonomista, rozwinął konkurencyjną ideologię, którą nazwał *economic development*. Według modelu komunistycznego, społeczeństwo, które dokonało rewolucji proletariackiej i zrzuciło okowy kapitalizmu zacznie transformację, która doprowadzi do równości ekonomicznej wszystkich ludzi. Całe bogactwo narodu będzie wykorzystane do podniesienia standardu życia i *well-being* wszystkich ludzi w tym społeczeń-

stwie. Był to atrakcyjny model dla biednych ludzi Trzeciego Świata, obiecywał im znaczące polepszenie warunków życia. Odpowiedzią Rostowa na to wyzwanie było stwierdzenie, że zadaniem całego cywilizowanego świata jest rozwój ekonomiczny Trzeciego Świata. Rząd Stanów Zjednoczonych, rządy Europy Zachodniej i Japonii uważały, że cywilizowany świat powinien wpompować w gospodarkę Trzeciego Świata odpowiednią ilość dolarów, a one wówczas „wystartują” (*take-off*). To spowoduje podniesienie standardu życia w tych krajach i uratuje demokrację i kapitalizm na świecie. Według tego modelu, w dalszej perspektywie sytuacja biednych polepszy się znacznie dzięki przyjęciu demokracji i kapitalizmu. Gdy kraje Trzeciego Świata pozostaną antykomunistyczne, to uzyskają pomoc zagraniczną i w pewnym momencie w przyszłości ich gospodarki dorównają gospodarkom państw rozwiniętych. To uczyni świat bardziej sprawiedliwym dla wszystkich istot ludzkich.

Termin *international development* pojawił się wraz z podjęciem działalności przez Bank Światowy i utworzeniem przez ONZ Programu Rozwoju (United Nations Development Programme), Wkrótce powstały finansowane przez rządy państw rozwiniętych agencje rozwoju, które oferowały pomoc techniczną, socjalną i gospodarczą najbiedniejszym narodom w Afryce, Azji, Ameryce Południowej i Środkowym Wschodzie. Szybki wzrost gospodarczy miał miejsce w państwach, które dzięki pomocy, szybko odbudowywały swoje gospodarki ze zniszczeń wojennych. Wzrost gospodarczy wiąże się ze wzrostem produkcji dóbr i usług. Jest mierzony jako produkt narodowy brutto. Rządy na całym świecie wciąż przywiązują do niego szczególną uwagę. Dzieje się tak pomimo protestów obrońców środowiska, że wzrost gospodarczy niszczy środowisko naturalne i powoduje wyczerpywanie zasobów naturalnych, ponieważ preferuje konsumpcję. Maksymalizowanie konsumpcji powoduje zużywanie się zasobów planety, a procesy wydobywcze i produkcyjne wytwarzają zanieczyszczenia i inne formy degradacji środowiska. Politycy natomiast czują się zobligowani głosić wzrost gospodarczy jako cnotę obywatelską, ponieważ stwarza on zwykle wizję wyższych dochodów społeczeństwa. Wzrost przeciętnych dochodów może częściowo obniżyć napięcia społeczne spowodowane nierównościami dochodów i majątku.

W 1965 roku z połączenia dwóch agend ONZ, Expanded Programme of Technical Assistance (EPTA) i United Nation Special Fund (UNSF) powstaje Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju – United Nations Development Programme (UNDP) – który finansuje projekty rozwojowe bezpośrednio w krajach rozwijających się lub administrowane przez jedną z wyspecjalizowanych agencji ONZ. Obecnie UNDP tworzy globalną sieć na rzecz rozwoju. Do zadań UNDP należy udzielanie pomocy technicznej i finansowej krajom rozwijającym się przy opracowywaniu programów rozwoju. Program współpracuje ze 166 państwami i 35 agencjami międzynarodowymi na rzecz rozwoju społecznego. Działalność finansowana jest ze środków własnych oraz funduszy rządów i organizacji pozarządowych (por. [5]).

3. Początki społecznego ruchu ochrony środowiska naturalnego

Prekursorem zorganizowanego ruchu na rzecz ochrony środowiska naturalnego, który pojawił się w Stanach Zjednoczonych, był John Muir, szkocki emigrant, najslawniejszy amerykański przyrodnik i ekolog. Miłośnik gór i dzikiej przyrody. Nazywany był „Ojcem Parków Narodowych”. Jego największym osiągnięciem było utworzenie w dolinie Yosemite Parku Narodowego w 1890 r. Przez następne dwa lata presja industrializacji była tak silna, że John Muir wraz ze swoimi sprzymierzeńcami, grupą mieszkańców Kalifornii, założył w 1892 roku Sierra Club, by razem bronić parku. Pod koniec swojego życia Muir zorganizował w latach 1908–1913 nieskuteczną kampanię mającą zapobiec budowie tamy w Hetch Hetchy Valley, następnej dolinie położonej na północ doliny Yosemite (por. [6]). Dzisiaj Sierra Club liczy ponad 1,3 mln sympatyków i jest najstarszą, największą i najbardziej wpływową obywatelską organizacją środowiskową w Stanach Zjednoczonych. Dla upamiętnienia zasług Johna Muira w kwestii obrony dzikiej przyrody prezydent Stanów Zjednoczonych Ronald Reagan proklamował w 1988 roku, w 150 rocznicę urodzin ekologa, dzień 21 kwietnia dniem Johna Muira (John Muir Day, por. [7]).

W początkach XX wieku w wielu krajach świata zaczęły powstawać organizacje społeczne działające w ochronie przyrody (w 1928 roku w Polsce powstała Liga Ochrony Przyrody wzorowana na działającej od 1909 roku Szwajcarskiej Lidze Ochrony Przyrody, por. [8]).

Na fali ruchów społecznych powstałych po II wojnie światowej narodowe organizacje ochrony przyrody postanowiły zjednoczyć swoje działania na płaszczyźnie międzynarodowej.

Postanowiono zwołać Międzynarodowy Kongres Ochrony Przyrody w Fontainebleau we Francji. Pierwszy dyrektor generalny UNESCO, sir Julian Huxley, angielski biolog i popularyzator nauki, był jednym z inspiratorów i sponsorów Kongresu. W dniu 5 października 1948 r. przedstawiciele 18 rządów, 7 międzynarodowych organizacji i 107 narodowych organizacji ochrony przyrody zgodziło się podpisać stosowny akt i zawiązać organizację pod nazwą International Union for the Protection of Nature (IUPN). Celem nowo powstałej międzynarodowej organizacji środowiskowej było opracowanie zasad ochrony i użytkowania ekosystemów wraz z ich zespołami roślinnymi i zwierzęcymi. Organizacja miała również prowadzić działalność oświatową, informacyjną i dokumentacyjną. W 1956 roku zmieniła ona nazwę na Union for Conservation of Nature and Natural Resources (zmienił się również akronim na IUCN), a w 1990 na World Conservation Union w połączeniu z IUCN. Jednak od marca 2008 roku zrezygnowano z nazwy World Conservation Union. Siedziba główna IUCN jest ulokowana w miejscowości Gland w pobliżu Genewy w Szwajcarii (por. [9]). Organizacja IUCN pod koniec lat 50. XX w. nie mogła w pełni realizować swojej misji ze względu na brak funduszy. W 1961 roku z inicjatywy sir Juliana Hu-

xleya mała, lecz wpływowa, grupa europejskich naukowców, przyrodników, przedsiębiorców i liderów politycznych utworzyła organizację pod nazwą World Wildlife Fund. Idea powołania organizacji zrodziła się 29 kwietnia 1961 roku, a jej pierwsze biuro zostało otwarte 11 września 1961 roku w siedzibie głównej IUCN w Szwajcarii. Celem działania tej międzynarodowej organizacji było pozyskiwanie funduszy na ochronę przyrody. Fundusze te wspierały również rozwój organizacji pozarządowych, które angażuje się w ochronę środowiska naturalnego Ziemi. Pierwszym prezesem WWF został książę Holandii Bernhard. Na arenie międzynarodowej organizacja występuje pod nazwą World Wide Fund for Nature (WWF), zaś w USA i Kanadzie oficjalną nazwą pozostaje World Wildlife Fund; jest jedną z największych międzynarodowych pozarządowych organizacji zajmujących się ochroną i restauracją środowiska naturalnego i badaniami naukowymi (por. [10]).

4. Publikacje budzące świadomość społeczną

Ruch na rzecz ochrony środowiska naturalnego, który pojawił się w latach 60. XX wieku, został zapoczątkowany przez Rachel Carson i jej książkę *Milcząca wiosna* (*Silent Spring*, por. [6]). Książka została wydana przez Houghton Mifflin 27 września 1962 roku. Carson napisała ją, by zwrócić uwagę na niszczenie dzikiej przyrody przez szerokie i niekontrolowane stosowanie DDT (popularnego środka owadobójczego) i innych pestycydów. DDT wykorzystywane było do ochrony roślin przed szkodnikami. Ludzi chroniło przed chorobami przenoszonymi przez owady: tyfusem płamistym, wszawicą, malarią. Tysiące ton DDT przez lata rozpylano nad polami i siedzibami ludzkimi. Jego produkcja przynosiła koncernom chemicznym krociowe zyski. Do czasu, aż amerykańska biolog Rachel Carson opublikowała swoją książkę. Napisała w niej, że to przez DDT wyginęły tysiące zwierząt, głównie ptaków, stąd tytuł książki. Znoszone przez nie jaja pod wpływem kumulującego się w organizmach ptaków DDT miały tak cienkie skorupki, że pękały podczas wysiadywania. Przeprowadzone badania wykazywały, że DDT kumuluje się w organizmach i nie rozkłada w środowisku przez długi czas. Carson oskarżała także przemysł chemiczny o rozpowszechnianie dezinformacji, a urzędników publicznych o akceptowanie twierdzeń przemysłu bezkrytycznie. Książka dowodziła, że niekontrolowane stosowanie pestycydów było szkodliwe, a nawet zabójcze nie tylko dla zwierząt i ptaków, ale też i dla ludzi. Wskazywano, że może powodować u ludzi raka piersi czy też bezpłodność. W reakcji na książkę i poruszenie społeczne, jakie spowodowała, Prezydent USA John F. Kennedy polecił swojemu Komitetowi Doradczemu (Advisory Committee) zweryfikować odkrycie Carson. Badania naukowe potwierdziły słuszność wniosków Carson i doprowadziły do zakazu używania DDT w Stanach Zjednoczonych, który został wprowadzony w 1972 roku.

Wkrótce rządy większości państw również zakazały stosowania go. W Polsce nastąpiło to w 1976 roku. Z racji tego, że DDT jest najtańszym i najskuteczniejszym środkiem do walki z malarią, na którą corocznie umiera ponad milion osób na całym świecie, od 2006 roku Światowa Organizacja Zdrowia zaleca używanie go do walki z tą groźną chorobą. Nad terenami, które są wylęgarnią komarów z rodzaju *Anopheles*, przenoszących zarazki malarii, ponownie rozpyła się DDT, jednak tym razem dzieje się to pod ścisłą kontrolą.

W 1967 roku znany ekonomista Edward Mishan zszokował środowisko ekonomiczne swoją książką zatytułowaną *The Costs of Economic Growth*. Książka zawierała krytykę gospodarki, której głównym celem jest wzrost gospodarczy (*growth-driven economy*). Według Mishana, powiększająca się populacja, nowe technologie i rosnący dobrobyt powodują niezamierzone skutki uboczne i koszty społeczne. Na przykład wraz z dostępnością samochodów osobowych pojawił się problem korków i dłuższego czasu dojazdu do pracy. Innymi kosztami są koszty środowiskowe. Wynalezienie tworzyw sztucznych umożliwiło i ułatwiło produkowanie z nich rozmaitych produktów, wytwarzanych dotychczas z tradycyjnych materiałów. Jednak produkcja tworzyw sztucznych spowodowała całą gamę nowych zanieczyszczeń powietrza, łądu i wody. Część kosztów jest natury psychologicznej: stres, zależność od technologii. Podróż samolotem czyni świat mniejszym, płacimy za to zanieczyszczeniem powietrza, hałasem. W swojej książce Mishan dowodził, że rachunki PNB są mylące jako miara dobrobytu ludzkiego, ponieważ nie uwzględniają one kosztów związanych z zanieczyszczeniami środowiska, a także innych ujemnych efektów dobrobytu, takich jak np. hałas, zatłoczenie itp. (por. [6]).

W 1967 roku ukazuje się książka Paula i Williama Paddocków *Głód 1975!: Decyzja Ameryki: Kto przeżyje (Famine 1975!: America's decision: Who will survive)*. Książka została podzielona na trzy części. W pierwszej przedstawiono sytuację demograficzną i produkcję żywności w Trzecim Świecie do roku 1965. W drugiej dokonano przeglądu produkcji zbóż w USA i w Europie Zachodniej, wykazując, że nawet znaczny wzrost produkcji nie zaspokoi potrzeb świata w latach 70. W trzeciej części książki autorzy z pozycji neomaltuzjańskich postulowali, by pomoc żywnościowa była dostarczana tylko do krajów, które wprowadzą drastyczne zmiany w swojej strukturze demograficznej. Wśród skazanych na śmierć głodową wymieniali między innymi narody Indii, Haiti, Egiptu (por. [11]).

Podobna w treści, książka Paula i Anne Ehrlichów *Population Bomb* ukazała się w 1968 roku, stając się bestsellerem. Książka omawiała powiązania populacji ludzkiej z eksploatacją zasobów naturalnych i środowiskiem. Według autorów, eksponentalny wzrost populacji ludzkiej doprowadzi już w latach 70. do klęski głodu w Azji i Afryce. Swą książkę Paul i Anne Ehrlich napisali po wizycie w Indiach, w których spotkali się z powszechnym zjawiskiem głodu i przeludnienia (por. [6]). Ich obawy nie były bezpodstawne. W oparciu o dostępne dane Amartya Sen w 1981 roku oszacował, że w 1943 roku w Bengalu z powodu głodu

du zmarło ok. 3 milionów ludzi, w Chinach w latach 1958–1962 od 16,5 do 29,5 milionów, w Etiopii w latach 1972–1975 około 200 tysięcy, w Bangladeszu w latach 1972–1974 około 1,5 miliona [12].

Na szczęście prognozy Ehrlichów nie ziściły się w latach 70., a stało się to m.in. dzięki Normanowi Borlaugowi, amerykańskiemu uczonemu, któremu, pod koniec lat 60. udało się wyhodować odporne na choroby i bardzo plenne odmiany zbóż. Nowe odmiany zbóż zapoczątkowały zieloną rewolucję, którą do Indii w latach 60. wniósł naukowiec Monkombu Sambasivan Swaminathan. Dzięki zielonej rewolucji dotykane permanentnym głodem Indie i Pakistan stały się samowystarczalne w produkcji żywności (por. [13]).

Troska o losy Ziemi przyświecała również włoskiemu przedsiębiorcy Aureliemu Peccei i szkockiemu naukowcowi Aleksandrowi Kingowi, gdy w 1968 roku wraz grupą wybitnych europejskich przedsiębiorców, mężów stanu i naukowców zawiązali nieformalną organizację pod nazwą Klub Rzymski. Pięć lat później Klub został zarejestrowany w Genewie jako organizacja międzynarodowa. Klub Rzymski w swojej działalności kieruje się trzema podstawowymi ideami: przyjmuje globalne podejście do problemów współczesnego świata, koncentruje się na problemach i opcjach politycznych w dłuższej perspektywie niż to tradycyjnie czynią politycy i rządy, poszukuje głębszego zrozumienia zależności w obrębie światowych problemów politycznych, społecznych, kulturowych, technologicznych, środowiskowych i etycznych. W Polsce od lat działa Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim, które jest niezależną organizacją społeczną. W 1970 roku Klub Rzymski zlecił naukowcom z MIT przeprowadzenie badań nad przyczynami i konsekwencjami wzrostu: ludności, kapitału przemysłowego, produkcji żywności, zużywania zasobów naturalnych oraz zanieczyszczenia środowiska. Do badań tych stworzyli oni model komputerowy World3, który pozwalał im analizować oddziaływanie na siebie tych wielkości i przewidywać ich przypuszczalne przyszłe zmiany. Wykładnicze trendy wzrostu wielu z tych elementów muszą prowadzić do ogólnoswiatowego załamania społeczno-gospodarczego. W roku 1972 został opublikowany pierwszy raport Klubu pt. *Granice wzrostu (The Limits to Growth)*. Jego autorami byli: Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgens Randers i W.W. Behrens III. W raporcie sformułowano trzy podstawowe wnioski:

Jeżeli obecne trendy rozwojowe w zakresie zaludnienia, uprzemysłowienia, zanieczyszczenia środowiska, produkcji żywności i wyczerpywania się zasobów naturalnych nie ulegną zmianie, to w jakimś momencie przed upływem stu lat osiągniemy na naszej planecie granicę wzrostu. Najbardziej prawdopodobnym tego efektem będzie nagły i nie dający się opanować spadek zarówno liczby ludności, jak i zdolności produkcyjnych przemysłu. Można jednak zmienić te światowe trendy rozwojowe i stworzyć warunki ekologicznej i ekonomicznej stabilizacji, która by się dała utrzymać przez długi czas. Stan równowagi światowej można by zaplanować w ten sposób, żeby podstawowe potrzeby materialne każdego człowieka na Ziemi były zaspokojone i żeby każdy człowiek miał jednakowe szanse wykorzystania swoich osobistych możliwości. Jeżeli ludzie zdecydują

się raczej dążyć do tego drugiego celu niż pierwszego, to im szybciej zaczną pracować dla osiągnięcia go, tym większe będą szanse powodzenia.

Wizja ta wzbudziła gorącą dyskusję wśród polityków i naukowców. Obliczenia, powtórzone dwadzieścia lat później, przy wykorzystaniu aktualnych danych, pokazały, że wnioski sformułowane w *Granicach wzrostu* są słuszne, jednak teraz należy je ostrzej precyzować (por. [14]).

Idea granic wzrostu wywarła wpływ na administrację Cartera w latach 1977–1981 w USA. Prezydent Carter był zaniepokojony „kryzysem energetycznym” i promował badania źródeł energii odnawialnej. Zlecił on opracowanie raportu o stanie globalnego środowiska do roku 2000. Konkluzja raportu była następująca: Jeśli obecne trendy utrzymają się, to świat w 2000 roku będzie bardziej zatłoczony, bardziej zanieczyszczony, mniej stabilny ekologicznie i bardziej narażony na wstrząsy. Zdziwienie wielu osób spowodowały obliczenia, z których wynikało, że w wyniku destrukcji środowiska naturalnego wyginie od 500 000 do 2 mln gatunków, głównie w lasach tropikalnych. Troska z powodu straty bioróżnorodności szybko stała się główną troską ekologów. Pod koniec lat 80. Carter przegrał wybory na rzecz Ronalda Reagana, który był zdecydowanym antyekologiem. W kampanii prezydenckiej twierdził: „Okolo 80% zanieczyszczeń powietrza pochodzi z węglowodorów uwalnianych w procesie wegetacji. Więc nie przesadzajmy z ustalaniem wysokich standardów emisji ze źródeł stworzonych przez człowieka” (por. [6]). Gdy został wybrany prezydentem, powiedział nawet „Drzewa powodują większe zanieczyszczenia niż samochody” (por. [6]). To przekonanie znalazło odbicie w polityce prowadzonej przez jego administrację. W konsekwencji przywództwo w ochronie środowiska przesunęło się pod koniec lat 80. z USA do Europy, gdzie ruch na rzecz ochrony środowiska we wczesnych latach 70. rozwijał się w Skandynawii, potem w reszcie Europy Zachodniej, szczególnie w Niemczech. Europejscy ekolodzy byli mniej zainteresowani dżiką przestrzenia, która pozostawała kluczową dla ekologów północnoamerykańskich, bardziej interesowali się problemami związanymi z industrializacją (por. [6]).

5. Powstanie instytucjonalnego ruchu na rzecz zrównoważonego rozwoju

Pod koniec lat 60. rząd szwedzki był coraz bardziej zaniepokojony zniszczeniami, jakie zanieczyszczenia z innych europejskich krajów czyniły w ich jeziorach. W 1968 roku Stałe Przedstawicielstwo Szwecji przy ONZ wprowadziło do agendy Rady Ekonomiczno-Społecznej ONZ (ECOSOC) temat „Środowisko człowieka”. Na czterdziestej piątej sesji, 30 czerwca 1968 roku, ECOSOC przyjęło rezolucję 1346 (XLV), która wskazywała potrzebę zorganizowania międzynarodowej konferencji poświęconej problemom środowiska człowieka. Na pod-

stawie tej rezolucji Zgromadzenie Ogólne ONZ, podczas posiedzenia plenarnego 3 grudnia 1968 roku, zdecydowało o przeprowadzeniu w 1972 roku w Sztokholmie konferencji ONZ „Środowisko Człowieka”. Wkrótce też Sekretarz Generalny ONZ Sithu U Thanta przedstawił na forum XXIII sesji Zgromadzenia Ogólnego w dniu 26 maja 1969 r. raport *Człowiek i jego środowisko* (*The problems of human environment*). U Thant po raz pierwszy wykazał, że w historii ludzkości pojawił się ogólnoświatowy kryzys, który określony został jako kryzys stosunku człowieka do środowiska. Za oznaki tego kryzysu uznano: niedostateczną integrację rozwiniętej techniki z wymaganiami środowiska, wyniszczanie ziem uprawnych, bezplanowy rozwój stref miejskich, kurczenie się terenów otwartych oraz coraz większe niebezpieczeństwo wyginięcia wielu form życia zwierzęcego i roślinnego, zatrucie i zanieczyszczenie środowiska, konieczność ochrony takich elementów środowiska, jak gleba, woda i powietrze. Z tych względów raport za palącą sprawę uważał rozpatrzenie problemów zagrożenia środowiska. Zawierał on szereg też przedstawiających aktualną sytuację, jak również propozycję dalszych działań. Dokument spotkał się z dużym zainteresowaniem na świecie, wzbudził też ostrą polemikę. Raport omawiał również cele i zadania, jakie miała spełnić, przewidziana na rok 1972 w Sztokholmie, Konferencja Narodów Zjednoczonych zatytułowana „Środowisko Człowieka”. Raport U Thanta wstrząsnął opinią publiczną i spowodował przekształcenie się słabego ruchu ochrony przyrody w prężny ruch ekologiczny (por. [15]). Raport ten zmobilizował rządy większości krajów do podjęcia działań w ochronie środowiska. Niepokój społeczeństwa wywołany pojawiającymi się w USA alarmistycznymi publikacjami, a także dwie katastrofy ekologiczne, które miały miejsce w USA pod koniec lat 60., zmusiły rząd USA do działania. W grudniu 1969 roku Kongres USA przedłożył prezydentowi Nixonowi do podpisu National Environmental Policy Act (NEPA), który zobowiązywał do prowadzenia polityki narodowej w sposób zapewniający harmonię człowieka i środowiska, nakazywał ograniczenie zanieczyszczeń emitowanych do środowiska, podkreślał znaczenie systemów ekologicznych i zasobów naturalnych. Zalecał także utworzenie Council on Environmental Quality. Prezydent Nixon podpisał ten akt 1 stycznia 1970 roku. 2 grudnia 1970 roku powołał również Environmental Protection Agency (EPA), której zadaniem była ochrona środowiska naturalnego przed zanieczyszczeniami przemysłowymi. W Polsce w 1970 roku powołano Polski Komitet Ochrony Środowiska Człowieka przy wicepremierze, Komitet przekształcił się później w Komisję Ochrony Środowiska Rady Państwa, a następnie w Państwową Radę Ochrony Środowiska.

6. I Szczyt Ziemi w Sztokholmie

W czasie przygotowań do konferencji w Sztokholmie poglądy na temat rozwoju i ochrony środowiska poróżniły rozwinięte państwa Północy i rozwijające się państwa Południa. Na szczęście na spotkaniu panelowym w Founex w Szwajcarii w dniach od 4 do 12 czerwca 1971 roku 27 ekspertów pod przewodnictwem Maurice'a Stronga ustaliło, że państwa rozwijające się będą kreować swoją politykę ekologiczną zgodnie z ich narodowymi potrzebami i interesami. Stanowisko to spowodowało, że państwa rozwijające się nie zbojkotowały konferencji sztokholmskiej.

W dniach 5–14 czerwca 1972 r. w Sztokholmie odbyła się konferencja ONZ na temat „Środowisko Człowieka” (United Nations Conference on Human Environment – UNCHE). Na konferencji były obecne reprezentacje 113 krajów i przedstawiciele wielu organizacji międzynarodowych oraz organizacji pozarządowych. Premier Indii Indira Gandhi oraz premier Szwecji byli jedynymi przywódcami narodów obecnymi na tej konferencji. Spotkanie zostało poświęcone analizie wpływu działalności ludzkiej na środowisko naturalne. Sekretarzem Generalnym konferencji był Maurice F. Strong, uprzedni prezydent Canadian International Development Agency, kanadyjski przedsiębiorca i ekolog. W 1971 roku Strong zamówił raport o stanie planety Ziemia, zatytułowany *Only One Earth: The Care of Maintenance of a Small Planet*. Raport sporządzili Barbara Ward i René Dubos. Zawierał on wyniki badań, dotyczących zanieczyszczeń i zagrożeń środowiska naturalnego, przeprowadzonych przez czołowych światowych ekspertów z tej dziedziny. Przedstawiciele krajów rozwijających się zgromadzeni na konferencji sceptycznie podchodzili do jej tematyki, uważali, że większym problemem ich krajów jest ubóstwo niż zanieczyszczenia środowiska. Indira Gandhi powiedziała nawet na tej konferencji, że „Ubóstwo jest największym zanieczyszczeniem” (por. [6]). Na konferencji uzgodniono i przyjęto Deklarację Sztokholmską, zawierającą 26 zasad, którymi powinna kierować się ludzkość by chronić naturalne środowisko człowieka:

Zasady. Konferencja wyraża wspólne przekonanie, że:

1. Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia w środowisku takim, które pozwalałoby na przyzwoite życie w dobrobycie. Człowiek ponosi poważną odpowiedzialność za ochronę i poprawę środowiska naturalnego dla obecnych i przyszłych pokoleń. Pod tym względem polityka popierająca lub utrwalająca apartheid, segregację rasową, dyskryminację, ucisk kolonialny lub inny oraz obcą dominację, zasługuje na potępienie i musi być wyeliminowana.
2. Naturalne zasoby Ziemi, obejmujące powietrze, wodę, glebę, florę i faunę, a zwłaszcza reprezentatywne przykłady naturalnych ekosystemów, muszą być chronione dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń poprzez staranne planowanie lub odpowiednie zarządzanie.
3. Zdolność Ziemi do produkowania istotnych dla życia i wciąż odnawianych zasobów musi być utrzymana, a w niektórych wypadkach przywrócona lub poprawiona.

4. Człowiek ponosi szczególną odpowiedzialność za ochronę i mądre zarządzanie pozostałościami dzikiej zwierzyny i miejsc, w których przebywa, poważnie zagrożonych przez wspólne działanie wielu ujemnych czynników. Ochrona przyrody obejmująca dziką zwierzynę musi dlatego być szczególnie uwzględniana w planowaniu rozwoju gospodarczego.
5. Nie dające się odnowić zasoby Ziemi muszą być wykorzystane w taki sposób, żeby strzec je przed niebezpieczeństwem wyczerpania w przyszłości i zapewnić równomierny podział dla całej ludzkości.
6. Wydalanie substancji toksycznych lub innych substancji, oraz wydzielanie ciepła w takich ilościach i stężeniu, że przekracza to zdolność regeneracyjną środowiska naturalnego i wyrządza mu szkodę, muszą być powstrzymane, aby uniknąć poważnych i nie dających się odwrócić szkód w ekosystemach. Słuszna walka narodów wszystkich krajów z zanieczyszczeniem powinna spotkać się z poparciem.
7. Państwa muszą podjąć wszelkie możliwe kroki, aby zapobiec zanieczyszczeniu mórz przez substancje mogące zagrozić ludzkiemu zdrowiu, wyrządzić szkody produktom spożywczym i życiu podwodnemu, zmniejszyć atrakcyjność lub zakłócać inne uzasadnione wykorzystanie mórz.
8. Rozwój gospodarczy i społeczny ma istotne znaczenie dla zapewnienia odpowiedniego środowiska życia i pracy człowiekowi oraz dla stworzenia warunków na Ziemi, które są niezbędne dla poprawy jakości życia.
9. Braki w środowisku spowodowane warunkami niedorozwoju i klęskami żywiołowymi stwarzają poważne problemy i mogą być najlepiej usunięte przez przyspieszony rozwój, przez przekazywanie znacznych ilości środków finansowych i technologicznych jako pomocy będącej uzupełnieniem własnych wysiłków krajów rozwijających się oraz takiej doraźnej pomocy, jaka może być potrzebna.
10. Dla krajów rozwijających się istotne znaczenie z punktu widzenia ochrony środowiska ma stabilizacja cen i osiąganie odpowiednich dochodów z surowców i artykułów rolno-spożywczych, gdyż czynniki gospodarcze muszą być brane pod uwagę łącznie z procesami ekologicznymi.
11. Polityka w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego prowadzona przez każde państwo musi zwiększać, a nie osłabiać obecny lub przyszły potencjał krajów rozwijających się, nie powinna ujemnie odbijać się na dążeniu do lepszych warunków życia dla wszystkich. Trzeba, aby państwa i organizacje międzynarodowe podjęły odpowiednie kroki dla osiągnięcia porozumienia w sprawie sprostania ewentualnym konsekwencjom ekonomicznym w skali narodowej i międzynarodowej, wynikającym z zastosowania środków w dziedzinie ochrony środowiska.
12. Trzeba udostępnić zasoby na ochronę i poprawę środowiska, biorąc pod uwagę okoliczności i szczególne wymagania krajów rozwijających się oraz wszelkie koszty, które mogą wynikać z włączenia przez te kraje ochrony środowiska do planowania rozwojowego, jak również trzeba udostępnić tym krajom, jeśli poproszą o to, dodatkową międzynarodową pomoc techniczną i finansową w tej dziedzinie.
13. Aby doprowadzić do racjonalnego zarządzania zasobami i w ten sposób poprawić środowisko, państwa powinny zająć zintegrowane i skoordynowane stanowisko wobec swego planowania rozwojowego, w celu zapewnienia, że rozwój będzie zgodny z potrzebą ochrony i poprawy naturalnego środowiska dla dobra ludzkości.
14. Racjonalne planowanie jest podstawowym instrumentem godzenia wszelkich konfliktów między potrzebami rozwoju a potrzebami ochrony i poprawy środowiska.
15. Trzeba planować osiedla i miasta pod kątem uniknięcia ujemnych skutków dla środowiska naturalnego i uzyskania maksymalnych korzyści społecznych, ekonomicz-

- nych i dla środowiska naturalnego, w interesie wszystkich. Pod tym względem projekty podporządkowane dominacji kolonialnej i rasowej muszą być zaniechane.
16. Polityka demograficzna, zgodna z podstawowymi prawami ludzkimi i odpowiadająca zainteresowanym rządów, powinna być zastosowana w tych regionach, gdzie stopa przyrostu naturalnego lub nadmierne zagęszczenie ludności mogą mieć ujemny wpływ na środowisko naturalne lub rozwój albo gdzie małe zagęszczenie ludności może przeszkadzać w poprawie środowiska ludzkiego i rozwoju.
 17. Odpowiednie instytucje narodowe muszą być obciążone zadaniem planowania zarządzania lub kontroli zasobów środowiskowych państwa, w celu poprawy jakości środowiska.
 18. Wiedza i technologia, jeśli chodzi o ich udział w rozwoju ekonomicznym i społecznym, muszą być podporządkowane odpowiednim badaniom, które zapobiegałyby zagrożeniu środowiska lub rozwiązaniu problemów środowiskowych, bądź też problemów mających znaczenie dla wspólnego dobra ludzkości.
 19. Akcja uświadamiająca w sprawach środowiska naturalnego, prowadzona zarówno wśród młodzieży, jak i dorosłych, biorąca pod uwagę w odpowiednim stopniu tych, którzy nie są uprzywilejowani, ma podstawowe znaczenie dla rozszerzenia podłoża, w oparciu o które kształtowałyby się oświecona opinia i odpowiedzialne postępowanie osób indywidualnych, przedsiębiorstw i społeczeństw w dziedzinie ochrony i poprawy środowiska w jego pełnych ludzkich wymiarach.
 20. Badania naukowe i rozwojowe w kontekście problemów środowiskowych, zarówno narodowych, jak i wielonarodowych, muszą być popierane we wszystkich krajach, a zwłaszcza w krajach rozwijających się. W związku z tym trzeba popierać swobodny obieg naturalnych informacji i doświadczeń naukowych, aby ułatwić rozwiązywanie problemów środowiskowych, technologie w tej dziedzinie powinny być udostępniane krajom rozwijającym się na warunkach, które zachęciłyby do szerokiego rozpowszechnienia, bez stanowienia ciężaru gospodarczego dla tych krajów.
 21. Państwa mają, w zgodzie z Kartą NZ i z zasadami prawa międzynarodowego, suwerenne prawo do wykorzystywania swych zasobów przy prowadzeniu własnej polityki w dziedzinie ochrony środowiska, jak również ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, iż działalność prowadzonych w zakresie ich jurysdykcji lub kontroli nie wyrządzi szkody innym państwom lub obszarom znajdującym się poza granicami narodowej jurysdykcji.
 22. Państwa powinny współpracować nad dalszym rozwojem prawa międzynarodowego w dziedzinie ponoszenia odpowiedzialności i nagradzania szkód ofiarom zanieczyszczeń i innych szkód środowiskowych wywołanych działalnością w ramach jurysdykcji lub kontroli danego państwa na obszarach znajdujących się poza jego jurysdykcją.
 23. Bez uprzedzenia ogólnych zasad, które mogą być uzgodnione przez społeczność, lub kryteriów i minimalnych wymogów, które powinny być określane w skali narodowej, istotne będzie we wszelkich wypadkach rozpatrzenie systemów wartości przeważających w każdym kraju i zasięgu stosowanych standardów, które dotyczą krajów najbardziej zaawansowanych, lecz które mogą być nieodpowiednie i powodować niepożądane społeczne koszty dla krajów rozwijających się.
 24. Sprawy międzynarodowe dotyczące ochrony i poprawy środowiska powinny być potraktowane w duchu współpracy wszystkich krajów, wielkich i małych, na równych zasadach. Współpraca poprzez wielostronne lub dwustronne porozumienia lub inne odpowiednie środki ma istotne znaczenie w zapobieganiu, eliminowaniu lub redukowaniu ujemnych skutków dla środowiska, wynikających z działalności pro-

wadzonej we wszystkich dziedzinach, przy czym współpraca ta powinna brać pod uwagę suwerenność i interesy wszystkich państw.

25. Państwa powinny zapewnić organizacjom międzynarodowym odbywanie skoordynowanej, skutecznej i dynamicznej roli w ochronie i poprawie środowiska (por. [16]).

Deklaracja Sztokholmska odegrała wielką rolę w kształtowaniu się międzynarodowego ruchu na rzecz ochrony środowiska. Przyjęte na konferencji zasady stały się wytycznymi dla rządów w sprawie współpracy w zakresie ochrony środowiska. Konferencja sztokholmska była pierwszą z wielkich międzynarodowych konferencji poświęconych ochronie środowiska (Sztokholm 1972, Rio de Janeiro 1992, Rio de Janeiro 2012). Jednak mimo upływu prawie czterdziestu lat nie wszystkie przyjęte tam zasady zostały zrealizowane. Dlatego Deklaracja Sztokholmska jest wciąż aktualna. Od 1973 roku, celem promowania postaw proekologicznych w społeczności międzynarodowej, dzień rozpoczęcia konferencji sztokholmskiej, tj. 5 czerwca, został proklamowany przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1972 roku Światowym Dniem Środowiska (World Environment Day – WED), a od roku 1987 dzień ten jest celebrowany w jednym z miast wybranego kraju, w którym organizowane są tematyczne wystawy i imprezy towarzyszące, promujące ochronę środowiska naturalnego. Owocem konferencji było również powołanie, rezolucją 2997 (XXVII) z dnia 15 grudnia 1972 roku Zgromadzenia Ogólnego ONZ, Programu Ochrony Środowiska (United Nations Environment Programme – UNEP). Siedzibą programu zostało Nairobi, a na pierwszego dyrektora wykonawczego programu powołany został Maurice Strong, sekretarz generalny sztokholmskiej konferencji. To jemu przypisuje się autorstwo terminu „ekorozwój”, chciał w ten sposób wyrazić nierozłączność rozwoju z ochroną środowiska (por. [6]). Obszar działalności UNEP dotyczył ekosystemów atmosferycznych, morskich i lądowych. Program był inicjatorem wielu międzynarodowych konwencji ekologicznych, propagatorem wiedzy ekologicznej, ściśle współpracował z rządami wielu krajów i organizacji pozarządowych przy wprowadzaniu i rozwoju polityki proekologicznej. Z powodu oddalenia siedziby głównej od centrów decyzyjnych ONZ UNEP zawsze cierpiał na brak funduszy i był jedną z najsłabszych agend tej organizacji w sensie siły instytucjonalnej (por. [6]).

Europejska polityka ochrony środowiska datuje się od 1972 roku, kiedy to szefowie rządów sześciu państw członkowskich na pierwszej konferencji środowiskowej ONZ podjęli decyzję o opracowaniu i wdrażaniu jednolitej polityki środowiskowej we Wspólnocie Europejskiej. W 1973 r. WE ogłosiła pierwszy, a w 1977 drugi, program akcji na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Francja jako pierwsze państwo WE utworzyła w 1972 roku Ministerstwo Ochrony Środowiska (por. [17]). Pierwsza faza nowoczesnej polityki ekologicznej została w wielu krajach spowolniona pod koniec lat 70. wskutek pierwszego kryzysu naftowego. W Polsce pod koniec lat 60., po ukazaniu się raportu Sekretarza ONZ U Thanta, w Centralnym Urzędzie Gospodarki Wodnej, którego zadaniem

była ochrona i zarządzanie zasobami wodnymi, powołano Biuro do spraw Ochrony Powietrza Atmosferycznego. Wkrótce odpowiedniki tych struktur utworzono w urzędach wojewódzkich i powiatowych. Premier Piotr Jaroszewicz, przedstawiając w sejmie 29 marca 1972 roku, w skład nowego rządu powołał Jerzego Kusiaka na szefa nowego resortu Ministerstwa Gospodarki Tere- nowej i Ochrony Środowiska. Od 1999 roku nazwa tego urzędu została zmie- niona na Ministerstwo Środowiska.

7. Światowa Strategia Ochrony Przyrody

W 1980 roku Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i Zasobów Natural- nych, Program Środowiskowy Narodów Zjednoczonych oraz Światowy Fundusz na Rzecz Dzikich Zwierząt wspólnie opracowały Światową Strategię Ochrony Przyro- dy (World Conservation Strategy, por. [18]). Opracowanie to spotkało się z przy- chylnym przyjęciem międzynarodowej opinii publicznej. Strategię tę poparły Orga- nizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (Food and Agricultu- re Organization of the United Nations) i Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Edukacji, Nauki i Kultury (United Nations Educational, Scientific and Cultural Or- ganization). W opracowaniu tym, którego jednym z głównych autorów był pisarz i działacz na rzecz ochrony przyrody, Robert Prescott-Allen, po raz pierwszy poja- wiło się sformułowanie *sustainable development*. We wstępie, zatytułowanym *Ochrona Żywych Zasobów*, pojawia się określenie rozwoju zrównoważonego: „Rozwój jest zdefiniowany tutaj jako: modyfikacja biosfery i zastosowanie ludz- kich, finansowych, ożywionych i nieożywionych zasobów, by zaspokoić potrzeby ludzkie i polepszyć jakość ludzkiego życia. By rozwój był zrównoważony, muszą być uwzględnione zarówno czynniki społeczne i ekologiczne, jak i czynniki ekono- miczne; ożywionej jak i nie ożywionej bazy zasobów; oraz długookresowe i krótko- okresowe korzyści i szkody alternatywnych działań” (por. [18]). Gdy minęło zagro- żenie konfliktem nuklearnym pod koniec zimnej wojny w latach 80., na plan pierw- szy zagrożeń wysunęły się problemy ochrony środowiska. O ile pod koniec lat 60. problemami ochrony środowiska żyły społeczeństwa państw zachodnich, to pod ko- niec lat 80. i 90. interesował się już nimi cały świat.

8. Światowa Karta Przyrody

28 października 1982 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Światową Kartę Przyrody (World Charter for Nature). Zasady opracowane przez Międzyna- rodową Unię Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych (IUCN) oraz Światowy Program Ochrony Środowiska (UNEP) miały gwarantować ciągłość rozwoju i eg- zystencji człowieka. Karta zawiera pięć fundamentalnych zasad (por. [15]):

1. Przyroda powinna być szanowana i jej istotnych procesów nie należy zmieniać na gorsze.
2. Zdolność genetyczna życia na Ziemi nie będzie zagrożona, populacja każdego gatunku dzikiego lub udomowionego będzie utrzymana co najmniej na poziomie wystarczającym do przeżycia, środowiska potrzebne do tego będą chronione.
3. Te zasady ochrony będą zastosowane do każdej części powierzchni globu, lądu lub morza, specjalna ochrona będzie przyznana częściom, które są unikatowe, wzorcom reprezentatywnym całych ekosystemów zróżnicowanych typów oraz siedliskom gatunków rzadkich lub zagrożonych.
4. Ekosystemy i organizmy, tak samo jak zasoby lądowe, morskie i atmosferyczne, które użytkuje człowiek, będą zachowane w taki sposób, aby zapewnić i utrzymać ich optymalną i ciągłą produktywność, jednakże bez narażania innych ekosystemów lub gatunków, z którymi one współistnieją.
5. Przyroda powinna być zabezpieczona przed pustoszeniem powodowanym przez wojnę lub inne wrogie działania.

9. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju ONZ *Nasza Wspólna Przyszłość*

W 1983 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ, zaniepokojone gwałtownie pogarszającym się stanem środowiska naturalnego, przyjęło rezolucję 38/161 Process of preparation of the Environmental Perspective to the Year 2000 and Beyond, powołującą Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju (World Commission on Environment and Development – WCED). W skład międzynarodowej Komisji weszli politycy, urzędnicy i eksperci w zakresie ochrony środowiska i rozwoju. Przewodniczącą Komisji została Gro Harlem Brundtland (była premier rządu Norwegii). Rezolucja zalecała, by prace Komisji koncentrowały się na:

- przedstawieniu długookresowych strategii dotyczących środowiska pozwalających utrzymać zrównoważony rozwój do i po roku 2000;
- zaproponowaniu sposobów przejścia od troski o środowisko do szerszej współpracy między krajami rozwijającymi się oraz między krajami będącymi na różnych etapach rozwoju gospodarczego i społecznego, sposobów ustalania wspólnych i wzajemnie wspomagających się celów, uwzględniających zależności, które łączą ludzi, zasoby, środowisko i rozwój;
- rozważeniu, w jaki sposób społeczność międzynarodowa może bardziej skutecznie rozwiązywać problemy środowiska;
- zapewnieniu pomocy w osiągnięciu jednakowego rozumienia problemów środowiska i pomocy w podjęciu odpowiednich przedsięwzięć koniecznych do uporania się z problemami ochrony i regeneracji środowiska, czyli pomocy w opracowaniu długofalowego programu działania w nadchodzących dziesięcioleciach i wytyczeniu celów do osiągnięcia przez społeczność świata (por. [15]).

Raport Komisji Brundtland, zatytułowany *Nasza Wspólna Przyszłość (Our Common Future)*, został opublikowany przez Oxford University Press w 1987

roku. Mówił o możliwości i potrzebie zapewnienia globalnej równości, o konieczności redystrybucji zasobów do ubogich krajów, by spowodować ich wzrost gospodarczy. Raport sugerował, że równoczesne osiągnięcie sprawiedliwości społecznej, wzrostu i ochrony środowiska jest możliwe do zrealizowania, jeżeli rozwój będzie zrównoważony. W drugim rozdziale raportu, zatytułowanym *W stronę Zrównoważonego Rozwoju (Towards Sustainable Development)* w punkcie pierwszym zdefiniowano: „Zrównoważony rozwój jest rozwojem zaspokajającym potrzeby teraźniejszości bez ryzyka, że przyszłe pokolenia nie będą mogły zaspokoić swoich potrzeb. Zawiera się on w dwóch kluczowych pojęciach: pojęciu potrzeb, głównie podstawowych potrzeb ubogiej części świata, które należy zaspokoić w pierwszym rzędzie i idei ograniczeń spowodowanych wpływem stanu technologii i organizacji społecznej na zdolności środowiska do zaspokojenia obecnych i przyszłych potrzeb” (por. [19]). Raport uwypuklał trzy fundamenty zrównoważonego rozwoju: ochronę środowiska, wzrost gospodarczy i sprawiedliwość społeczną.

10. II Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro, 1992

W roku 1990 zaczął się okres przygotowań do Konferencji w Rio de Janeiro. 19 stycznia zainaugurowano w Moskwie Międzynarodowy Dzień Ochrony Środowiska, na którym Michaił Gorbaczow wygłosił przemówienie będące pierwszą próbą nowego spojrzenia myśli marksistowskiej na zagadnienia ekologii (por. [15]). Od 5 do 16 marca w Nowym Jorku odbyło się pierwsze posiedzenie zespołu organizacyjnego konferencji „Środowisko i rozwój” („Environment and Development”), przygotowującego spotkanie w 1992 r. w Brazylii. W dniach 15–18 marca 1990 r. w Vancouver (Kanada) obradowała międzynarodowa konferencja organizacji społecznych. Spotkali się na niej przedstawiciele świata biznesu, przemysłu, związków zawodowych, nauki, grup młodzieżowych związków kobiet, zrzeszeń autochtonicznych działających na rzecz ochrony przyrody i środowiska (por. [15]). Ustalono, że organizacje pozarządowe przygotowują w Brazylii niezależną konferencję. W maju w Bergen w Norwegii spotkały się 34 delegacje ministrów ochrony środowiska krajów europejskich oraz przedstawiciele licznych pozarządowych organizacji ekologicznych. Na konferencji przyjęto deklarację w sprawie rozwoju zachowującego wartości środowiska. Celem konferencji w Bergen było zainicjowanie procesu efektywnej współpracy między rządami państw, organizacjami pozarządowymi i instytucjami badawczymi w dziedzinie ochrony środowiska oraz ustalenie wspólnego programu działania i opracowania globalnej strategii ochrony środowiska (por. [15]).

W dniach 3–14 czerwca 1992 r. odbyła się w Brazylii w Rio de Janeiro II konferencja ONZ „Środowisko i rozwój” (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED). Sekretarzem generalnym konferen-

cji został ponownie Maurice Strong. Na konferencję przybyły 183 delegacje rządowe (ok. 30 tys. uczestników). Delegacjom poszczególnych krajów przewodniczyły głowy państw i szefowie rządów. Konferencja była podzielona na dwie części. W pierwszej części, trwającej od 3 do 12 czerwca, prowadzono obrady i negocjacje dotyczące sformułowań Deklaracji z Rio i Agendy 21, czyli Globalnego programu działań u progu XXI wieku. W drugiej części, od 13 do 14 czerwca, w której uczestniczyły głowy państw, szefowie rządów i przywódcy delegacji, przyjęto główne dokumenty i podpisano dwie konwencje (por. [15]).

Na konferencji w Rio de Janeiro przyjęto szereg ważnych dokumentów:

- Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju,
- Globalny program działań – Agenda 21,
- Ramowa konwencja w sprawie zmian klimatu,
- Konwencja o różnorodności biologicznej,
- Zasady w sprawie lasów.

Stwierdzono również potrzebę powołania Komisji Zrównoważonego Rozwoju, która analizowałaby postępy w realizacji Agendy 21 i Deklaracji z Rio de Janeiro. Uczestnicy konferencji mieli świadomość, że uczestniczą w niezwykle ważnym przedsięwzięciu. „W trakcie sesji zamykającej konferencję w dniu 13 czerwca sytuacja była tak podniosła, że mówiło się o duchu Rio, który oświadczył uczestnikom tego niezwykle spotkania zwanego Szczytem Ziemi. Duch Rio to nowa świadomość, nowy kurs, jaki został wytyczony na przełom XX i XXI wieku” (por. [15]).

10.1. Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju

W zamyśle Maurice’a Stronga miała być „Karta Ziemi” krótkim i inspirującym oświadczeniem, czymś w rodzaju nowej globalnej etyki ekologicznej. Na skutek protestu krajów Południa stała się rozwlekłym, liczącym 27 zasad zapisanych żargonem dyplomatycznym, dokumentem. Potwierdziła Deklarację Sztokholmską, przyjętą w dniu 16 czerwca 1972 roku, rozszerzając ją o stworzenie nowych form współpracy między państwami, podstawowymi grupami społecznymi i narodami, w celu wypracowania międzynarodowych porozumień, akceptowanych przez wszystkich i chroniących światowy system środowiska i rozwoju. Deklaracja zawierała zasady, którymi powinni kierować się jej sygnatariusze.

10.2. Globalny program działań – Agenda 21

Program ten przedstawiał kompleksowy projekt pożądanych działań w XXI wieku w zakresie rozwoju i środowiska. W części I (Zagadnienia społeczne i ekonomiczne) w kolejnych rozdziałach mówi się o: międzynarodowej współpracy w celu przyspieszenia zrównoważonego rozwoju, odpowiedniej polityce wewnętrznej w krajach rozwijających się, walce z ubóstwem, zmianie modelu konsumpcji, dynamice demograficznej, zrównoważonym rozwojem, ochronie i pro-

mości ludzkiego zdrowia, promowaniu zrównoważonego rozwoju osiedli ludzkich, uwzględnianiu problemów środowiska i rozwoju przy procesie podejmowania decyzji. W części II (Ochrona i zarządzanie zasobami naturalnymi w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju) jest mowa o: ochronie atmosfery, kompleksowym planowaniu i zarządzaniu zasobami powierzchni Ziemi, działaniach zapobiegających wylesieniu, zarządzaniu wrażliwymi ekosystemami, zrównoważonym rozwoju terenów górskich, promowaniu zrównoważonego rozwoju rolnictwa i wsi, ochronie różnorodności biologicznej, bezpiecznym dla środowiska wykorzystaniu biotechnologii, ochronie oceanów i wszystkich rodzajów mórz oraz o racjonalnym wykorzystaniu ich zasobów, o ochronie jakości i wykorzystaniu wód śródlądowych i ich zasobów, bezpiecznym dla środowiska postępowaniu z toksycznymi i niebezpiecznymi środkami chemicznymi, bezpiecznym dla środowiska postępowaniu z odpadami niebezpiecznymi, odpadami stałymi i odpadami radioaktywnymi. W części III (Wzmacnianie roli głównych grup społecznych i organizacji) mówi się o roli kobiet, dzieci i młodzieży w zrównoważonym rozwoju, o roli ludności tubylczej, organizacji pozarządowych, władz lokalnych, związków zawodowych, roli biznesu i przemysłu, społeczności naukowo-technicznej i rolników. W części IV (Możliwości realizacyjne) jest mowa o: zasobach finansowych, transferze technologii proekologicznych, nauce dla zrównoważonego rozwoju, edukacji, kształtowaniu świadomości społecznej i szkoleniach ze zrównoważonego rozwoju, budowaniu potencjału zrównoważonego rozwoju w krajach rozwijających się, roli instytucji międzynarodowych i międzynarodowych instrumentów prawnych oraz o roli informacji przy podejmowaniu decyzji.

10.3. Ramowa konwencja w sprawie zmian klimatu

Została podpisana przez 154 państwa, jej najważniejsze postanowienia nakładają na sygnatariuszy obowiązek kontroli emisji gazów cieplarnianych na poziomie z roku 1990, który jeszcze nie powodował zakłócenia przez człowieka systemu klimatycznego Ziemi. Na skutek protestu delegacji USA nie udało się ustalić daty granicznej osiągnięcia tych celów.

W 1985 roku cały świat zelektryzowało odkrycie dziury w warstwie ozonowej nad Antarktyką. Gdyby nie warstwa ozonowa, promienie ultrafioletowe docierające na Ziemię mogłyby zniszczyć życie na lądzie i w powierzchniowych warstwach wody, spowodować nieodwracalne zmiany klimatyczne i groźne choroby u ludzi. Wkrótce naukowcy ustalili, że przyczyną powstawania dziury ozonowej są substancje przedostające się do atmosfery w wyniku gospodarczej działalności człowieka, głównie freony i halony, a także tlenki azotu, które powstają w wyniku spalania paliw w silnikach samolotów i rakiet. Freony były wykorzystywane w sprężarkach chłodziarek, urządzeniach klimatyzacyjnych, a także szeroko przez przemysł kosmetyczny jako aerozole. Amerykańscy chemicy M. Molina i F.S. Rowland w 1995 roku otrzymali Nagrodę Nobla w dzie-

dzinie chemii za badania nad wpływem freonów na ozon atmosferyczny. Z uwagi na to, że stosunkowo szybko znaleziono tani substytut freonów w zastosowaniach przemysłowych, to już w 1987 roku w Montrealu przedstawiciele 31 państw podpisali umowę zakładającą zmniejszenie produkcji freonu o 50% do roku 2000 (w stosunku do 1986 r.). Umowę tę nazywa się Protokołem Montrealskim. Przeprowadzane pomiary świadczą o tym, że porozumienie to jest przestrzegane.

W 1988 roku Światowa Organizacja Meteorologiczna (WMO), jedna z agend ONZ i Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP) powołały Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC). Zadaniem organizacji było badanie wpływu działalności ludzkiej na zmiany klimatu. Zespół publikuje raporty dotyczące obserwowanych zmian klimatycznych i stara się wyjaśnić ich przyczyny. Pierwszy raport (The First Assessment Report – AR1) ukazał się w 1990 roku (suplement w 1992 r.), następne opublikowano zaś w 1995, 2001 i 2007 roku. Kolejny ukazuje się w 2014 r.

Pierwszy raport, *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) z 1990 roku, szacował, że jeśli emisja CO₂ będzie rosła, to przeciętna temperatura globu wzrośnie od 1,5 do 4,5 stopni Celsjusza w ciągu następnego stulecia. Dzisiaj globalna temperatura na świecie jest większa tylko o 4 do 5 stopni Celsjusza od ostatniej epoki zlodowacenia. Według IPCC, wymagana jest redukcja o 60% emisji CO₂, by ustabilizować klimat. Autorzy raportu proponowali zmniejszenie emisji o 60% do 2040 roku, w celu uniknięcia gwałtownych i niebezpiecznych zmian klimatu. Idea Konwencji Klimatycznej inspirowana była sukcesem Protokołu Montrealskiego z 1987 roku, w którym uzgodniono redukcję produkcji i stosowania substancji niszczących warstwę ozonową. Jednak w tym przypadku sprawa nie była taka prosta, gdyż Konwencja Klimatyczna łączyła się ze zmniejszeniem zużycia paliw kopalnych, podstawy produkcji energii uprzemysłowionych społeczeństw. W negocjacjach zgodzono się, że początkowo redukcja będzie dotyczyć tylko państw uprzemysłowionych, Północy, które powinny zmniejszyć emisję CO₂ w okresie od 1990 do 2000 roku. Stany Zjednoczone, które emitowały najwięcej CO₂, odmówiły ustalenia dla siebie wielkości redukcji, a nawet jej ustabilizowania, twierdząc, że to zniszczyłoby ich gospodarkę (por. [6]). Ostatecznie Konwencję udało się podpisać na konferencji w Rio, ale bez wiążących progów redukcji i dat. Stało się tak pod naciskiem delegacji USA.

Ramowa konwencja w sprawie zmian klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC) określała założenia międzynarodowej współpracy dotyczącej ograniczenia emisji gazów cieplarnianych (dwutlenku węgla, metanu, podtlenku azotu, fluorowęglowodorów (HFCs), perfluorokarbonów, sześćciufluorku siarki), obwinianych za zjawisko globalnego ocieplenia. Konwencja podpisana została 5 maja 1992 r., a weszła w życie 21 marca 1994 r. Początkowo konwencja nie zawierała nakazów dotyczących redukcji emisji gazów cieplarnianych. W kolejnych latach podpisywano stosowne proto-

koły, które nakładały limity emisji. Konferencja Stron (Conferences of the Parties) jest najwyższym organem konwencji, uprawnionym do dokonywania przeglądu realizacji postanowień UNFCCC i związanych z konwencją instrumentów prawnych. Konferencje Stron odbywają się co roku, pierwsza COP 1, odbyła się w 1995 r. w Berlinie. Amerykanie w dalszym ciągu sprzeciwiali się ustaleniu konkretnych dat i wielkości redukcji emisji gazów cieplarnianych przez kraje Północy, bez żadnych ograniczeń emisji w krajach Południa (por. [6]). Dyskutowano również projekt protokołu proponowanego przez Stowarzyszenie Małych Państw Wyspiarskich (Alliance of Small Island States – AOSIS), którym na skutek ocieplenia grozi zalanie ich terytoriów przez wody oceanów i mórz, wzywającego do 20% redukcji emisji CO₂ przez kraje uprzemysłowione do 2005 r. Ta wielkość redukcji emisji gazów cieplarnianych była sugerowana przez naukowców z IPCC jako pierwszy stopień do 60% redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2040 r. Propozycji tej sprzeciwiły się państwa zachodnie. Szacunki Sekretariatu Klimatycznego w 1995 r. pokazywały, że tylko dwa kraje zachodnie nie zwiększyły swojej emisji: Wielka Brytania, dzięki zastąpieniu węgla gazem przy produkcji elektryczności, i Niemcy, dzięki łącznemu liczeniu udziałów dawnego NRD i RFN. Konferencja w Berlinie zakończyła się bez żadnych wiążących ustaleń. Dopiero na Konferencji w Kioto, COP 3, uzgodniono porozumienie w sprawie redukcji emisji gazów cieplarnianych.

Protokół z Kioto został ostatecznie podpisany w 1997 roku. Wynegocjowany protokół był wynikiem niełatwego kompromisu. Zobowiązywał on kraje do całkowitej redukcji o 5,2% ich rocznej wspólnej emisji głównych gazów szklarniowych w okresie od 2008 do 2012 roku, w porównaniu z poziomem emisji w 1990 r. Różne kraje uprzemysłowione miały różne cele: USA – redukcja o 7% z poziomu 1990 r., Japonia redukuje o 6%, UE o 8% i większość pozostałych uprzemysłowionych krajów o 8%. Rosja, Ukraina i Nowa Zelandia nie musiały zmniejszać swojej emisji w stosunku do roku 1990 (Rosja miała emisję mniejszą o 30%, a Ukraina o 50% poniżej poziomu z 1990 r.). Norwegia, Islandia i Australia miały zgodę na zwiększenie swojej emisji odpowiednio o 1%, 10% i 8%). Norwegia i Islandia otrzymały koncesję, ponieważ większość swojej energii otrzymują już teraz z hydroelektrowni i geotermii, Australia, bo zagroziła vetem całego protokołu (por. [6]). Protokół z Kioto wszedł w życie, gdy został ratyfikowany przez 55 krajów, których emisja wynosiła 55% z aneksu 1 emisji z 1990 r. Uzgodnione cele były niezwykle skromne w porównaniu z pierwotną potrzebą (obliczoną przez naukowców) ograniczenia emisji o 60–80% w celu zapobieżenia globalnemu ociepleniu. USA, UE, Japonia i kraje AOSIS chciały umieścić w protokole długoterminowe cele środowiskowe, ale pod presją czasu negocjacyjnego nie udało się tego zrobić. Cele uzgodnione na lata 2008–2012 były dużym kompromisem między UE, proponującą 15% redukcję dla uprzemysłowionych państw (nie tak odległa od propozycji krajów AOSIS – 20%), i Stanami Zjednoczonymi, które optowały za możliwie najmniejszą redukcją. W toku kon-

ferencji amerykańskie spółki naftowe rozpoczęły w USA dezinformującą kampanię mobilizującą opozycję, przedstawiając negocjacje jako przebiegłe zagraniczne starania podkopujące gospodarkę amerykańską. Ich kampania była wspierana przez wielu członków Partii Republikańskiej. Europejskie spółki naftowe Shell i BP nie sprzeciwiały się redukcji emisji (por. [6]). Dzięki protokółowi z Kioto kraje posiadające niewykorzystane limity emisji mogą je odsprzedawać. Polska ma trzecią co do wielkości po Rosji i Ukrainie nadwyżkę jednostek emisji na świecie. Na lata 2008–2012 wynosi ona około 500 mln jednostek AAUs (Assigned Amount Unit). Uzyskiwane ze sprzedaży środki są przeznaczane na inwestycje w ramach Systemu Zielonych Inwestycji w Polsce (Green Investment Scheme). W ramach projektów priorytetowych należą do nich: zarządzanie energią w budynkach użyteczności publicznej, biogazownie rolnicze, elektrociepłownie i ciepłownie na biomasę, budowa i przebudowa sieci elektroenergetycznych w celu podłączenia odnawialnych źródeł energii wiatrowej (por. [20]).

W czerwcu 2001 r. IPCC opublikował *Trzeci Szacunkowy Raport*, który potwierdzał istnienie spowodowanych przez człowieka zmian klimatycznych. Na Konferencji Stron COP 13 w Bali w Indonezji w 2008 roku postanowiono o przygotowaniu dokumentów do dyskusji na konferencję COP 15, która miała się odbyć w Kopenhadze w 2009 roku, to nowe porozumienie miało zastąpić protokół z Kioto po roku 2012. W dniach 1–12 grudnia 2008 roku w Poznaniu odbyła się Konferencja Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (UNFCCC COP 14), negocjowano na niej dokumenty, które miały być przedstawione na konferencji w Kopenhadze. Niestety Konferencja COP 15 w Kopenhadze zakończyła się fiaskiem, nie uzgodniono żadnych zobowiązań dotyczących emisji CO₂, podpisano jedynie niewiążącą ugodę z Kopenhagi. Kolejna Konferencja Stron, COP 16, odbyła się w Cancún w Meksyku w dniach od 29 listopada do 10 grudnia 2010 roku. Uczestniczyli w niej przedstawiciele 194 krajów świata. Globalne negocjacje klimatyczne pod szyldem ONZ mają na celu ustanowienie nowego ładu klimatycznego, są one trudne ponieważ krzyżują się w nich interesy gospodarcze i środowiskowe. Także tym razem nie udało się doprowadzić do przyjęcia nowego globalnego porozumienia w sprawie klimatu, które miałyby zastąpić wygasający w 2012 roku protokół z Kioto (por. [21]).

10.4. Oświadczenie o zasadach leśnych

Negocjacje w sprawie konwencji na temat lasów tropikalnych załamały się. Kraje zachodnie martwiły się wyrębem lasów tropikalnych w Brazylii, która uznała międzynarodową interwencję w jej gospodarce leśnej za niedopuszczalną. Kraje posiadające lasy tropikalne traktują je jako swoje zasoby naturalne, do których eksploatacji mają suwerenne prawo i nie chcą być pouczone przez kraje uprzemysłowione, które wcześniej zniszczyły większość swoich własnych lasów (por. [6]). Na Konferencji w Rio de Janeiro udało się jedynie podpisać zasady

w sprawie lasów (Non-Legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests, por. [22]), które precyzują ogólne wytyczne dotyczące zarządzania lasami, ochroną i ich zrównoważonym rozwojem. Zasady te nie mają jednak charakteru zobowiązań prawnych (por. [15]).

10.5. Konwencja o różnorodności biologicznej

Z inicjatywy UNEP w listopadzie 1988 roku rozpoczęły się prace nad przygotowaniem tekstu konwencji. Proponowany tekst przedstawiono na Conference for the Adoption of the Convention on Biological Diversity w Nairobi w maju 1992 roku. Uzgodniona tam treść konwencji została przedstawiona na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro. Zapis artykułu pierwszego Konwencji o różnorodności biologicznej (Convention on Biological Diversity) określa jej cele, którymi są: „ochrona różnorodności biologicznej, zrównoważone użytkowanie jej elementów oraz uczciwy i sprawiedliwy podział korzyści wynikających z wykorzystania zasobów genetycznych, w tym przez odpowiedni dostęp do zasobów genetycznych i odpowiedni transfer właściwych technologii, z uwzględnieniem wszystkich praw do tych zasobów i technologii, a także odpowiednie finansowanie” (por. [23]). Polska ratyfikowała konwencję 18 stycznia 1996 roku. Dokument potwierdzał, że kraje mają suwerenne prawa do biologicznych zasobów znajdujących się na ich terytorium. Kraje sygnatariusze konwencji zobowiązały się do opracowania ocen i strategii ochrony bioróżnorodności na swoich terytoriach.

10.6. Komisja Zrównoważonego Rozwoju

W grudniu 1992 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ powołało komisję funkcjonalną Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC) ds. zrównoważonego rozwoju (Commission on Sustainable Development – CSD). W jej skład wchodzi przedstawiciele państw członkowskich. Komisja spotyka się corocznie na trzytygodniowej sesji w Nowym Jorku. Do zadań Komisji należy dokonywanie analizy postępów w realizacji Agendy 21 i Deklaracji z Rio de Janeiro, a także udzielanie wskazówek politycznych przy realizacji Johannesburg Plan of Implementation na poziomach lokalnym, narodowym, regionalnym i międzynarodowym (por. [24]).

11. Szczyt Ziemi (Rio + 5)

Pięć lat po zakończeniu Konferencji w Rio de Janeiro na specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, odbywającej się w dniach od 23 do 27 czerwca 1997 roku, dokonano przeglądu i oceny realizacji Agendy 21. 53 głowy państw

i rządów oraz 65 ministrów ochrony środowiska i urzędów pokrewnych uczestniczyło w tym zgromadzeniu. Jednym z głównych punktów była rozbieżność między Północą a Południem co do sposobu globalnego finansowania zrównoważonego rozwoju. Niestety nie osiągnięto porozumienia. Problemy wynikające z podziału na Północ i Południe zdominowały to posiedzenie. Opierając się na raportach przygotowanych na sesję, rządy potwierdzały, że stan globalnego środowiska wciąż się pogarsza. Od 1992 roku wzrósł poziom emisji gazów cieplarnianych, toksycznych zanieczyszczeń i odpadów stałych. Zasoby odnawialne, świeża woda, lasy, urodzajne warstwy gleby i zasoby ryb morskich wciąż są zużywane w sposób niezrównoważony. Pozytywne trendy to malejąca tendencja wzrostowa populacji świata, rosnąca produkcja żywności, lokalna poprawa jakości powietrza i wody w wielu rozwiniętych krajach, wydłużający się czas życia, i to zdrowszego życia. Niestety wciąż wzrasta ilość osób żyjących w ubóstwie, a różnice między bogatymi i biednymi powiększają się zarówno wewnątrz krajów, jak i między nimi. Uzgodniono końcowy dokument Programme for the Further Implementation of Agenda 21. Kluczowe elementy tego oświadczenia zawierały uzgodnienia dotyczące: zmian klimatu, finansowania przedsięwzięć, dostępu do wody pitnej, dezertyfikacji, wzorców produkcji i konsumpcji, energii, oceanów i mórz, zwalczania ubóstwa. Delegacje zdecydowały o stopniowym, możliwie jak najszybszym, wycofywaniu z użycia benzyny ołowiowej. Poprosiły także ONZ o podjęcie prac nad programem zrównoważonej turystyki pod auspicjami CSD (por. [25]).

12. Szczyt Milenijny w 2000 roku

Koniec drugiego tysiąclecia był okazją do zorganizowania Szczytu Milenijnego w Nowym Jorku w dniach 6–8 września 2000 r. Na 55 sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 147 przywódców państw i rządów i 191 narodów przyjęło Deklarację Milenijną Narodów Zjednoczonych zawierającą sprecyzowane cele w zakresie rozwoju i eliminacji ubóstwa. Przyjęto osiem celów głównych, tzn. Milenijne Cele Rozwoju (Millennium Development Goals). Były one wynikiem dyskusji i postulatów zgłaszanych na konferencjach ONZ w latach 90., a także przez instytucje międzynarodowe, takie jak Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i OECD. Realizacja wspomnianych celów ma doprowadzić do: zlikwidowania skrajnego ubóstwa i głodu, dostępności powszechnego nauczania na poziomie podstawowym, zrównania w prawach mężczyzn i kobiet i wzmocnienia pozycji kobiet, zmniejszenia wskaźnika umieralności dzieci, poprawy stanu zdrowia kobiet ciężarnych i położnic, zwalczania AIDS, malarii i innych chorób, zapewnienia stanu równowagi ekologicznej środowiska poprzez: a) włączenie do polityki i programów działania każdego kraju zasad zrównoważonego rozwoju oraz zahamowanie utraty zasobów środowiska

naturalnego; b) zmniejszenie o połowę do 2015 roku liczby ludzi niemających dostępu do wody zdatnej do picia i do urządzeń sanitarnych; c) doprowadzenie, do 2020 roku, do znacznej poprawy warunków życia co najmniej 100 milionów ludzi mieszkających w slumsach, rozwijanie i wzmacnianie światowego partnerstwa dla rozwoju. Milenijne Cele Rozwoju zyskały poparcie krajów bogatych i biednych, a także organizacji międzynarodowych. Komisja powołana przez sekretarza generalnego ONZ i działająca pod przewodnictwem byłego prezydenta Meksyku Ernesto Zedillo oszacowała w 2001 roku, że wartość pomocy na realizację celów rozwoju powinna wynosić około 100 miliardów dolarów rocznie (por. [26]). Źródłem finansowania tych celów ma być Oficjalna Pomoc na rzecz Rozwoju (Official Development Assistance – ODA). Niestety pomoc ta jest w dalszym ciągu niedostateczna. Tak było od momentu jej utworzenia. Pod koniec lat 60. Prezydent Banku Światowego Robert McNamara powołał Komisję Rozwoju Międzynarodowego. Komisja miała ocenić skuteczność pomocy rozwojowej udzielanej w pierwszej dekadzie rozwoju ONZ. Na czele Komisji stanął Lester Pearson, były premier Kanady. W 1969 roku Komisja opublikowała raport *Partners in Development*. Jednym z postulatów umieszczonych w raporcie była propozycja, by pomoc państw donorów wzrastała docelowo do 0,7% ich PNB „począwszy od 1975 roku nie później jednak niż do roku 1980” (por. [2]). Propozycja ta została zaakceptowana w rezolucji ONZ z dnia 24 października 1970 roku. Rosnąca w latach 50. i 60. pomoc ODA od 1970 roku zaczęła maleć. Do końca lat 80. wskaźnik ten utrzymywał się na poziomie ok. 0,35% PNB. Na początku lat 90. jego wartość zaczęła maleć. Średnia wartość pomocy udzielonej w 2000 roku wyniosła 0,22% PNB. W cenach stałych w 1992 roku ODA osiągnęła wartość ponad 60 miliardów dolarów, a w 2000 spadła do 53,1 miliarda dolarów. Wśród przyczyn spadku wartości pomocy wymienia się: deficyty budżetowe państw darczyńców, słabszą motywację donatorów po zakończeniu zimnej wojny, pojawiającą się wątpliwość co do skuteczności przedsięwzięć realizowanych ze środków ODA. Od 1997 roku obserwuje się wzrost pomocy rozwojowej, która w 2009 roku osiągnęła wartość ok. 119,6 miliarda USD, co stanowi zaledwie przeciętnie 0,31 % ODA/PNB, miast planowanych 0,7%. Koordynacją pomocy rozwojowej zajmuje się Komitet Pomocy Rozwojowej Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Development Assistance Committee – DAC/OECD). Członkami DAC są 22 państwa członkowskie OECD. DAC koordynuje pomoc udzielaną przez najbardziej rozwinięte państwa członkowskie Organizacji krajom rozwijającym się i państwom w fazie transformacji. W dniach od 18 do 22 marca 2002 roku w Monterrey w Meksyku odbyła się Międzynarodowa Konferencja Finansowania Rozwoju. Wzięło w niej udział 51 głów państw, premierów, ministrów finansów i spraw zagranicznych. Obecni byli również przedstawiciele organizacji międzynarodowych, świata biznesu, instytucji finansowych i przedstawiciele NGO. W podpisanym 22 marca Porozumieniu z Monterrey, zawierającym 73 punkty, uczestnicy konferencji nawołują do przewy-

ciężenia problemów w zakresie finansowania rozwoju, w tym celu niezbędna jest mobilizacja krajowych i międzynarodowych zasobów na rzecz rozwoju, działania mające wesprzeć rozwój handlu szczególnie z krajami najslabiej rozwiniętymi przez zniesienie barier handlowych w krajach rozwiniętych, redukcję zadłużenia tych krajów i zwiększenia dla nich pomocy (por. [27]).

W końcu czerwca 2010 roku, ogłoszono raport *Milenijne Cele Rozwoju – 2010*, w którym przedstawiono stopień realizacji każdego celu. W dniach 20–22 września 2010 roku w Nowym Jorku odbył się szczyt ONZ w sprawie Milenijnych Celów Rozwoju (spotkanie plenarne wysokiego stopnia Zgromadzenia Ogólnego). Przyjęto na nim globalny plan działania. Na zakończenie szczytu przyjęto dokument „Dotrzymać obietnicy: Zjednoczeni w celu osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju”, który potwierdza zobowiązania przywódców państw do realizacji Milenijnych Celów Rozwoju i wytycza konkretny harmonogram działań do roku 2015. Państwa rozwinięte i rozwijające się, sektor prywatny, fundacje, organizacje międzynarodowe na przyspieszenie realizacji MCR zadeklarowały dodatkowo ponad 40 miliardów dolarów do roku 2015 (por. [28]).

13. Szczyt Ziemi, Johannesburg (Rio + 10)

W dniach od 26 sierpnia do 4 września 2002 r. odbył się w Johannesburgu Szczyt Ziemi na temat zrównoważonego rozwoju. Konferencja ta była poświęcona ocenie realizacji postanowień ze Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro oraz wypracowaniu lepszych sposobów wdrożenia przyjętych w Rio ustaleń, zwłaszcza Agendy 21. Na konferencję przyjechali przedstawiciele 190 krajów, w tym ponad 100 głów państw. Sekretarz generalny ONZ, Kofi Annan, jako główne hasła do dyskusji na Szczycie Ziemi zaproponował tematy: woda, energia, zdrowie, rolnictwo, bioróżnorodność (WEHAB – Water, Energy, Health, Agriculture, Biodiversity). Na konferencji przyjęto dwa podstawowe dokumenty:

- Deklarację Johannesburgską na rzecz zrównoważonego rozwoju; jest to deklaracja polityczna zawierająca ogólne sformułowania o zobowiązaniu do zrównoważonego rozwoju, budowy sprawiedliwej i opiekuńczej społeczności światowej;
- plan działania (Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development), którego punktem wyjścia są tzw. Milenijne Cele Rozwoju przyjęte w 2000 r. na Milenijnym Szczycie ONZ (por. [29]).

Deklaracja z Johannesburga zawierała 37 punktów. W punkcie 5 zebrani deklarują, że przyjmują na siebie zbiorową odpowiedzialność za dokonanie dalszego postępu w zakresie współzależnych i nawzajem wspierających się filarów zrównoważonego rozwoju – rozwoju gospodarczego, rozwoju społecznego i ochrony środowiska – i ich wzmocnienia na szczeblu lokalnym, krajowym, regionalnym i globalnym (por. [29]).

14. Przygotowania do III Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro 2012

W 2007 roku prezydent Brazylii Lula da Silva zaproponował, aby kolejny Szczyt Ziemi Rio+20 odbył się w Brazylii. Zgromadzenie Ogólne ONZ na posiedzeniu w dniu 24 grudnia 2009 roku przyjęło rezolucję o organizacji w roku 2012 Konferencji ONZ o Zrównoważonym Rozwoju (United Nations Conference on Sustainable Development – UNCSDD) z udziałem przedstawicieli państw, możliwie najwyższego szczebla. Konferencja ma na celu odnowienie i zapewnienie politycznego zaangażowania się stron w realizację zrównoważonego rozwoju, podsumowanie dotychczasowych osiągnięć i trudności w realizacji ustaleń z najważniejszych Szczytów Ziemi na temat zrównoważonego rozwoju, wytyczenie nowych wyzwań. Obrady Konferencji zogniskowane będą na następujących zagadnieniach: zielona ekonomia (*green economy*) w kontekście zrównoważonego rozwoju, likwidacja ubóstwa, instytucjonalne ramy dla zrównoważonego rozwoju. Trzeci Szczyt Ziemi odbędzie się w Rio de Janeiro w dniach od 14 do 16 maja 2012 roku. Na sekretarza generalnego Konferencji powołano Sha Zukanga, przedstawiciela Chin. Obecnie trwają prace przygotowawcze.

15. Strategia „Zielonego” Wzrostu OECD

Na spotkaniu Rady OECD na szczeblu ministerialnym w roku 2009 ministrowie krajów członkowskich podjęli decyzję o opracowaniu Strategii „Zielonego” Wzrostu. W celu stworzenia właściwych warunków dla zrównoważonego rozwoju gospodarczego konieczne jest wykorzystanie nowych czynników wzrostu polegających na wdrażaniu strategii innowacji i strategii „zielonego” (proekologicznego) wzrostu gospodarczego. Środowisko i gospodarka nie mogą być rozpatrywane oddzielnie. Ostatni kryzys finansowy i gospodarczy umożliwił realizowanie polityki wzrostu w sposób bardziej zrównoważony ekologicznie i społecznie. Zielony wzrost zdobywa poparcie jako sposób realizacji wzrostu i rozwoju gospodarczego przy jednoczesnym zapobieganiu: degradacji środowiska, zmniejszeniu bioróżnorodności oraz wykorzystywaniu zasobów naturalnych w sposób naruszający równowagę ekologiczną. Bazuje on na istniejących w wielu krajach inicjatywach promujących zrównoważony rozwój oraz ma na celu zidentyfikowanie „czystych” źródeł wzrostu gospodarczego poprzez rozwój nowych, „zielonych” sektorów przemysłu, „zielonych” stanowisk pracy i „zielonych” technologii. Jednocześnie zapewnia on lepsze zarządzanie zmianami strukturalnymi związanymi z przejściem do „zielonej” gospodarki”. Na spotkaniu Rady OECD na szczeblu ministrów w 2011 roku Sekretariat OECD ma przedstawić syntezę strategii „Zielonego” Wzrostu. Opracowanie to będzie zawierało opis narzędzi i wskazówki pomocne w realizacji „zielonego” wzrostu (por. [30]).

Podsumowanie

Przyjęcie przez wszystkie państwa uczestniczące w Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku jako celu rozwoju zrównoważonego tłumaczy się tym, że pojęcie zrównowazenia jest wystarczająco abstrakcyjne i niezobowiązujące (por. [17]). Mimo dyskusji trwających od lat 90. nie udało się stworzyć wspólnej definicji i sformułować wspólnych zasad zrównoważonego rozwoju. Problemy z realizacją Agendy 21, Milenijnych Celów Rozwoju, fiasko negocjacji w sprawie ograniczenia emisji gazów cieplarnianych po roku 2012 – wskazują, jak daleka jest jeszcze droga do globalnej implementacji zrównoważonego rozwoju.

Literatura

- [1] Bosselman K., *Principle of Sustainability: Transforming Law and Governance*, Ashgate Publishing, Limited, Farnham 2008, s. 16.
- [2] Hulse J.H., *Sustainable Development at Risk: Ignoring the Past*, IDRC Books, Cambridge University Press India Pvt. Ltd. 2007.
- [3] Truman H., Przemówienie inauguracyjne prezydenturę z dnia 20 stycznia 1949 r., http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm (stan z 30.11.2010).
- [4] Truman H., Statement by the President Upon Signing Order Concerning the Point 4 Program, <http://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=869&t=&t1=> (stan z 30.11.2010).
- [5] UNDP, <http://www.undp.org/about/> (stan z 29.11.2010).
- [6] Dresner S., *Principles of Sustainability*, Earthscan Publications, Limited, 2008.
- [7] Regan R., Proclamation 3794 of April 11, 1988, http://www.sierraclub.org/john_muir_exhibit/frameindex.html (stan z 30.11.2010).
- [8] Historia Ligi Ochrony Przyrody, <http://www.lop.org.pl/?pageid=66&lang=pl> (stan z 9.12.2010).
- [9] IUCN, <http://www.iucn.org/about> (stan z 26.11.2010).
- [10] World Wildlife Fund, <http://www.worldwildlife.org/who/History/index.html> (stan z 24.11.2010).
- [11] Paddock William and Paul, *Famine 1975! America's Decision: Who Will Survive?*, Boston, Little, Brown & Co., Boston 1967.
- [12] Sen A., *Poverty and Famines, An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford University Press Inc., New York 1981.
- [13] Gardner D., *Strzeż się zbyt pewnego siebie eksperta*, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,674> (stan z 10.12.2010).
- [14] Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., *Przekraczanie granic. Globalne załamanie, czy bezpieczna przyszłość?*, Warszawa 1995.

-
- [15] Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, Wydawnictwo KUL Jana Pawła II, Lublin 2005.
- [16] Deklaracja Sztokholmska, http://greenworld.serwus.pl/deklaracja_sztokholmska1.htm (stan z 20.11.2010).
- [17] Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka, Poznań 2010.
- [18] World Conservation Strategy, IUCN-UNEP-WWF, 1980, <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/wcs-004.pdf> (stan z 15.11.2010).
- [19] United Nations 1987. Report of the World Commission on Environment and Development, <http://www.un-document.net/a42r187.htm> (stan z 20.11.2010).
- [20] *Zarabiamy na klimacie*, http://www.mos.gov.pl/arttykul/7_aktualnosci/13859_zarabiamy (stan z 10.12.2010).
- [21] COP16, Cancun Mexico, <http://cc2010.mx/en/> (stan z 12.12.2010).
- [22] Report of the United Nations Conference on Environment and Development, <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm> (stan z 10.12.2010).
- [23] Konwencja o Różnorodności Biologicznej, <http://www.abc.com.pl/serwis/du/2002/1532.htm> (stan z 12.12.2010).
- [24] About the UN Commission on Sustainable Development (CSD), http://www.org.esa/dsd/csd_aboutcsd.shtml (stan z 4.12.2010).
- [25] Earth Summit+5 Round-up Press Release, <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/sustdev/es5final.htm> (stan z 2.12.2010).
- [26] Międzynarodowa Konferencja Finansowania Rozwoju, <http://www.unic.un.org.pl/icfd/poprawa.php> (stan z 5.12.2010).
- [27] Międzynarodowa Konferencja Finansowania Rozwoju, www.unic.un.org.pl/icfd/podsumowanie.php (stan z 5.12.2010).
- [28] Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/show.php?news=1698&wai=&wid=18> (stan z 30.11.2010).
- [29] Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju, Johannesburg 2002, <http://www.unic.un.org.pl/johannesburg/> (stan z 10.11.2010).
- [30] Sprawozdanie dotyczące przygotowania Strategii „Zielonego” Wzrostu: Realizacja naszego zaangażowania na rzecz zrównoważonej przyszłości, <http://www.oecd.org/greengrowth> (stan z 01.12.2010).
- [31] Karta Narodów Zjednoczonych, http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php (stan z 10.11.2010).

Summary

Sustainable development from historical view

This article presents the sustainable development idea crystallization, process its mature and implementation. The UN and other international organizations efforts to convince all nations of the world, that economic development should be connected with environmental care and social development, are described.